

Per Øverland: Historieglimt 219

-

Trondhjemsrødt og Berlinerblått fra Devlehavn

Disse to fargene var blant produktene fra fabrikken i Devlehavn. Fabrikken ble kalt «Lysholmsminde» etter de to brødrene Lysholm som reiste den. Det var Nicolai Lysholm, født i Trondhjem 1. februar 1761, og Johan Mølmann Lysholm, født i Trondhjem 12. juni 1763. De var sønner av den kjente kjøpmann i byen, kancelliråd Henrik Lysholm, men faren døde i 1770. Det året ble Nicolai sendt på gymnasium i Flensburg der broren senere også begynte. Etter studenteksamen dro de til Hamburg og fortsatte sin handelsutdannelse. Derfra reiste de rundt i de store byene i Tyskland for å studere ulike emner, blant annet kjemi. Først i 1782 dro de tilbake til hjembyen med store planer. Deres mor hadde giftet seg med en av de fremst kjøpmenn i Trondhjem, Alexander Hammond Friedlieb. De ble kompanjonger med stefaren og overtok firmaet i 1792. Samme år startet de bygging av fabrikanlegget i Devlehavn som etterhvert omfattet firti bygninger for produksjon av en rekke varer med sildolje og såpekoking som hovedprodukter.

De var også interessert i å fremstille fargestoffer. Olaus Schmidt har Trondhjemske Samlinger 1925 skrevet om anlegget på grunnlag av en rapport fra ca. 1804 som justisråd Christen Pram skrev etter en inspeksjon på Lysholmsminde. Schmidt skriver dette om fargeproduktene: «*Farvemosen, af hvilken man formodentlig i Forbindelse med Præparationen af den mineralske Alkali præparerer den almindelige Arsenik, men især en høyrød Farve som man kalder Trondhjemske Cochenille samt flere Nuanser af røde og rødlige Farver (en skjøn guul Farve, som det almindelige Kongeguul eller Spansk Guult præparerer man her og, men ej af Farvemossen)*. I forbindelse med bearbeiding til salpeter laget de også Berlinerblått. Råstoffet og fremstillingen var ulik for de tre fargestoffene. Her er det ikke plass til å forsøke å beskrive råstoff og produksjonen av de forskjellige fargene. Vi skal heller se litt på historien og konsentrerer oss om rødfargen.

Ordet Farvemossen setter oss på sporet. Mosse eller mose var tidligere en betegnelse både for lav og mose. I dag er det vanlig å skille mellom dem. Schmidt skriver at Farvemossen finnes overalt ved kysten og det stemmer med de lavtypene som lenge hadde vært en viktig eksportartikkel fra Norge. Allerede i 1316 nevnes «Litmose» i kong Håkon 5. Magnussons forordning om utførselstoll. Lit eller let er et norrønt ord for farge. Vi kan bruke ordet let eller lød om nyanser i farge for eksempel som i rødlett. Vi kan si at hun er rødlett og det betyr at hår og hud har en rødlig nyanse. En fuks er en hest som er rødlett. Det som ble eksportert, var lav som halvfabrikat til farge. Bare fra Flekkefjord ble det utført i de fire årene fra 1785 til 1788 24 tonn av slik lav. Denne skorpelaven har fått den latinske betegnelsen *Ochrolechia tartarea*, men i norske dialekter heter den korke eller korkje. Ordet har ikke noe med kork å gjøre. Det er et låneord fra keltisk, helst fra gælisk eller irsk. Der brukes ordet corcar i betydningen purpur. I dag kalles denne laven i lavskotsk for corkes; på Færøyene og Shetland for korki. I engelsk kalles lakmus for litmus den dag i dag. Et minne om ordets norske bakgrunn!

Trondhjemske Cochenille er altså en rødfarge særlig til farging av tekstil. Det er litt pussig at Pram bruker dette ordet. Det er navnet på en lusstype som lever på store kaktusplanter. Hunnene knuses, tørkes og kokes med visse ingredienser for å bli til fargen karmin eller karminrødt. Den brukes i dag i mat, kosmetikk og maling, særlig til kvalitetsmaling til kunstmalerne. Karmin var kostbart. Cochenille ble brukt i Devlehavn for å markedsføre en liknende farge laget, ikke av kaktuslus, men av lav. Vi så at Farvemosse omfattet både lav og mose. Også ordet korke omfattet mer enn den lav som kaltes *Ochrolechia tartarea*. Også *Parmelia saxatilis*, på svensk «Färglaf», gir farge. Mens den første gir lyserøde og fiolette farger, gir den neste en brunlig farge. Den ble gjerne brukt til brunfarging av ullgarn og ulltøy til hverdagsbruk. Det verdenskjente skotske ulltøyet Harris tweed, som er rødbrunt i forskjellige nyanser, er farget med denne lavarten.

På internett kan en finne en liten video fra Sunnmøre museum med fremstilling og bruk av korke. Den tørkes og knuses. Deretter blir den bløtt opp i salmiakk, tidligere med urin, for å få frem fargen. En kan også finne bilder av de ulike nyansene i rødt og rødfiolett som nok stemmer med Trondhjemsrødt fra Devlehavn. Vi kan nok regne med at brune nyanser også ble produsert der.

Det virker som om datidens hverdagstøy helst var i grå og brune jordfarger. På internett kan en også finne bilder av Berlinerblått og Kongegult. Berlinerblått ble også kalt prøyssisk blått; visstnok fordi den prøyssiske hæren brukte fargen på sine uniformer. Den regnes som den første syntetiske fargen. Den ble ved en tilfeldighet oppdaget av kjemikeren Diesbach i Berlin i 1704. Keisergult er også et navn på den spanske gulfarven eller kongegult. Den går i tillegg under en rekke andre navn. Den lages av bly og krom. Den er både giftig og kreftfremkallende!